

Osiguranje tražbina u dalmatinskim statutima s posebnim osvrtom na Korčulanski statut

Matić Matešković, Ines

Source / Izvornik: **Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, 2024, 61, 367 - 382**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.31141/zrpf.2024.61.153.367>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-01**

PRAVI

Pravni fakultet Faculty of Law

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

uniri DIGITALNA
KNJIŽNICA

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

doc. dr. sc. Ines Matić Matešković*

OSIGURANJE TRAZBINA U DALMATINSKIM STATUTIMA S POSEBNIM OSVRTOM NA KORČULANSKI STATUT

UDK: 347 (497.5-3 Dalmacija) (094.7)
352/353 (497.5 Korčula) (094.7)
DOI: 10.31141/zrpf.2024.61.153.367
Pregledni znanstveni rad
Primljeno: 17.5.2024.

Rad donosi prikaz sustava osiguranja tražbina u odabranim dalmatinskim statutima s posebnim naglaskom na regulaciju predmetnog područja u okviru Korčulanskog statuta. U usporednom prikazu analiziraju se segmenti materijalnog prava koji se odnose na kaparu, jamstvo, zalog i hipoteku, kao najvažnije oblike osiguranja tražbina u dalmatinskom statutarnom pravu. Dotiču se i postupovne odredbe koje reguliraju postupke isplate dugovanja i prodaje založenih nekretnina odnosno pokretnina. Poseban naglasak stavlja se na rješenja koja statuti predviđaju glede osiguranja tražbina putem založnog prava, uz razradu određenih pitanja koja se odnose na mogućnost korištenja založene stvari od strane vjerovnika u vidu antihreze – instituta koji je unatoč raznim statutarnim zabranama u praksi uvelike bio primjenjivan, često kao način prikrivanja kamata. Osim komparacije statutarnih odredbi o osiguranju tražbina, razrađuju se i podudarnosti odnosno odstupanja od rimskog prava s obzirom na rješenja dalmatinskih statuta.

ključne riječi: *osiguranje tražbina, dalmatinski statuti, zalog, hipoteka, antihreza*

1. UVOD

Odredbe obveznog prava one su koje svjedoče o ekonomskim prilikama određene zajednice i stupnju razvijenosti organizacije života. U statutima dalmatinskih gradova i otočkih komuna, pa tako i u Korčulanskom statutu, generalno se može uočiti tendencija sređivanja odnosa između vjerovnika i dužnika s ciljem da se osigura čim veći stupanj pravne sigurnosti, kao osnovni preduvjet daljnjeg ekonomskog napretka i poboljšanja ekonomskih prilika.¹ Kao što navodi Cvitanić, „samo uznapredovana ranokapitalistička ekonomika mogla je biti osnovicom takve pravne

* Doc. dr. sc. Ines Matić Matešković, Pravni fakultet u Rijeci; ines.matic@pravri.uniri.hr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6101-8445>.

¹ Više u: *Statut grada i otoka Korčule* (ur. Foretić, M.), Grad Korčula, Korčula 2014., str. 41; *Korčulanski statut* (ur. Šeparović, Z.), Grafički zavod Hrvatske, Zagreb – Korčula, 1987., str. XXXIII; *Lastovski statut* (ur. Rismondo, V.), Književni krug, Split 1994., str. 181; *Hvarski statut* (ur. Rismondo, V.), Književni krug, Split 1991., str. 57; *Statut Grada Dubrovnika* (ur. Kapović, M.), Historijski arhiv Dubrovnik, Dubrovnik 1990., str. 47.

nadogradnje na području obveznog prava“.² Međutim, pri sistematiziranju odredbi dalmatinskih statuta treba imati na umu razliku koja je i na prvi pogled lako uočljiva. Ona se odnosi na odredbe statuta dalmatinskih gradova koje se primjetno razlikuju od odredbi statuta dalmatinskih otočkih komuna.³ Uzrok tome svakako je različit način privređivanja u gradovima i na otocima. Posljedica ovih razlika evidentno se odražava i u sadržaju statutarnih odredbi. Tako odredbe statuta dalmatinskih gradova⁴ sadrže u osnovi rimskopravni supstrat uz poneke slavenske elemente, dok u statutima dalmatinskih otočkih komuna slavenski elementi prevladavaju i puno jasnije dolaze do izražaja.⁵

Analizom odredbi Korčulanskog,⁶ Bračkog, Mljetskog, Hvarskog, Lastovskog, Trogirskog, Dubrovačkog, Splitskog, Zadarskog, Šibenskog i Poljičkog statuta može se uočiti kako svi ovi tekstovi sadrže odredbe o osiguranju tražbina, kako materijalne, tako i postupovne, iako nisu u svim statutima ove ustanove podjednako razrađene i uređene. Ipak, evidentno je da se pozornost posvećivala reguliranju obveznih odnosa i da je potreba za tim postajala sve izraženija. Iako se većina statutarnih odredbi odnosi na založno pravo na pokretninama i/ili nekretninama, za osiguranje tražbina koristili su se i drugi instituti, kao što je poručanstvo, po

² Cvitanić, A., *Prilog proučavanju specifičnosti dalmatinskog statutarnog prava*, u: Domančić, D. (ur.) Fiskovićev zbornik II: zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici života Cvita Fiskovića, Split 1980., str. 47. Više u: Kosanović, O., *Prilog bibliografiji objavljenih srednjovjekovnih dalmatinskih statuta te pravno-povijesnih studija o njima*, Arhivski vjesnik, 53/2010., str. 137-163.

³ Cvitanić, *op. cit.* u bilj. 2, str. 46.

⁴ „Statuti dalmatinskih gradova regulirali su gotovo sve tadašnje relevantne društvene odnose osim onih koji su i nadalje ostali normirani običajnim pravom. S obzirom da nije bilo moguće predvidjeti sve slučajeve koje život donosi, omogućavala se analogna primjena odredbi propisanih za slične slučajeve ili pak, ako je to bilo pogodno, načela rimskog prava bez obzira na to što se ona nisu mogla naći u statutima. Naime, zbog recepcije se i u statutima dalmatinskih gradova rimsko pravo počelo shvaćati kao opće pravo.“ Cvitanić, *op. cit.* u bilj. 2, str. 44.

⁵ Cvitanić, *op. cit.* u bilj. 2, str. 44.

⁶ Wenzel smatra kako su Korčulanski, Lastovski i Mljetski statut izrađeni na istom temelju te imaju zajedničko vrelo. Iako je Korčulanski statut napisan prvobitno 1214., a Mljetski i Lastovski u 14. stoljeću, ipak su pravni običaji i uredbe postojali i prije nego što su zapisani u statutu. Pravni se život na Korčuli djelomično razvijao u sličnim fizičkim i geografskim prilikama kao na Lastovu i Mljetu i često bio uvjetovan istim povijesnim događajima i političkom sudbinom te je prema tome morao dovoditi do analognih rezultata, ali s druge strane, život u Korčuli u daljem je razvitku išao posve drugim smjerom u pogledu jačeg broja stanovništva, jačeg ekonomskog razvoja i razvika gradskog života, tako da su stvarani posve novi bitni uvjeti različitom pravnom razvitku na Korčuli od onoga na Lastovu i Mljetu, koji su i dalje ostali obične seljačke općine, što se svakako odrazilo i na ustanovama Korčulanskog statuta. Kadlec, pak, povlači paralelu između Korčulanskog, Bračkog i Hvarskog statuta, svrstavajući ih u skupinu dalmatinskih statuta koji uređuju jedino jednostavne odnose pučanstva koje se većinom bavi oko stočarstva, zemljoradnje, ribarstva, obalne plodvibe. Nasuprot tome, statuti gradova Zadra i Dubrovnika sadrže pravo gradskog stanovništva te su mnogo detaljniji i savršeniji, što posebice dolazi do izražaja na području obveznog i trgovačkog prava. Foretić, pak, naglašava da su i Brač i Hvar i Korčula i Lastovo i Mljet nekoć bili neretljanski otoci i da po svojim geografskim i ekonomskim osobinama imaju mnoge zajedničke prilike, premda se na otocima Hvaru i Korčuli razvio gradski život, seosko je stanovništvo bilo u većini te je poljoprivreda i dalje bila glavni gospodarski temelj. Više u: Foretić, V., *Otok Korčula u srednjem vijeku do 1420. godine*, Narodna tiskara, Zagreb 1940., str. 237.

mišljenjima nekih i kapara,⁷ a svakako nezaobilazne su i kaznenopravne odredbe vezane uz krivotvorenje isprava i lažna svjedočenja.⁸

2. JAMSTVO (poručanstvo, *adpromissio*)

Jamstvo ili poručanstvo (*adpromissio*) oblik je osobnog osiguranja tražbine uvođenjem dodatnog dužnika, jamca, na strani glavnog dužnika koji se vjerovniku obvezuje da će ispuniti valjanu i dospjelu obvezu dužnika, ako ovaj to ne učini.⁹ Dalmatinsko statutarno pravo uglavnom poznaje ustanovu jamstva i u njezinu uređenju pokazuje vidljiv odmak od rimskih pravnih načela i rješenja Justinijanova razdoblja kada je jamstvo imalo karakteristiku akcesornosti i supsidijarnosti.¹⁰ Kako ističe Margetić, srednjovjekovni dalmatinski poruk nije u načelu imao ta dva privilegija, ali je praksa bila vrlo neujednačena. Osim toga, poruk nije bio samo imovinskopravno odgovoran, već vrlo često i osobno odgovoran, što se priznavalo na različite načine i u različitom opsegu.¹¹

Najbolji primjer opisanih karakteristika jamstva sadrži Splitski statut koji propisuje i osobnu i imovinsku odgovornost jamca te ne zahtijeva da se vjerovnik prvo pokuša namiriti na imovini glavnog dužnika kako bi proveo namirenje kroz imovinu jamca.¹² Ipak, propisano je da su, ako iz bilo kojih razloga jamac namiri potraživanje, potestat i kurija dužni na njegovo traženje glavnog dužnika zadržati u zatvoru dok ne isplati jamcu novac uvećan za troškove, čime se ipak na neki način štiti i položaj jamca.¹³ Splitskim statutom normirana je solidarnost obveze među dužnikovim jamcima, ali ona dolazi do izražaja samo u nekim slučajevima, kao što je insolventnost jednog jamca. Za razliku od rješenja Justinijanova prava, Splitski statut propisuje da vjerovnik, ako glavni dužnik ili jamac nisu ispunili obvezu, može prisiliti jamca imovinski ili osobno. Dakle, ne traži se da vjerovnik najprije pokuša s izvršenjem na imovini glavnog dužnika, što Margetić, smatramo opravdanim, drži karakteristikom koja je bliža srednjovjekovnim nego rimskim koncepcijama

⁷ Više *infra* 3.

⁸ „Statutarnim pravom bilo je u prvom redu fiksirano običajno pravo koje je dotad vrijedilo, a koje je predstavljalo konglomerat rimskih pravnih načela, nekih instituta bizantskog prava, crkvenog utjecaja, specifičnih srednjovjekovnih oblika života i nekih slavenskih pravnih shvaćanja.“ Cvitanić, *op. cit.* u bilj. 2, str. 45.

⁹ Romac, A., *Rječnik rimskog prava*, Informator, Zagreb 1975., str. 39. Rimsko poručanstvo u doba Justinijana imalo je strogo imovinskopravni aspekt te dvije temeljne značajke: poruk je imao pravo na tzv. *beneficium divisionis* što znači da je u slučaju postojanja više poruka svaki od njih bio obavezan na odgovarajući dio obveze glavnog dužnika, a ne na cijeli dug te pravo *beneficium ordinis seu excussionis* što je obvezivalo vjerovnika da najprije pokuša svoju tražbinu namiriti tužbom i izvršenjem naplate od glavnog dužnika, a tek potom od poruka. Više u: Margetić, L., *Srednjovjekovno hrvatsko pravo, obvezno pravo*, HAZU, Zagreb – Rijeka 1997., str. 221.

¹⁰ Margetić, *op. cit.* u bilj. 9, str. 221 i 222.

¹¹ *Loc. cit.*

¹² *Statut grada Splita* (ur. Cvitanić, A.), Književni krug, Split 1998., str. 182–184.

¹³ *Loc. cit.*

sukladno kojim je vjerovnik najprije trebao pokušati naplatiti svoju tražbinu od glavnog dužnika.¹⁴

Iako su odredbe o jamstvu najbrojnije u Splitskom statutu, s obzirom na to da se taj institut veoma često koristio u praksi splitske komune,¹⁵ odredbe o jamstvu nalazimo i u Poljičkom statutu¹⁶ koji zahtijeva da vjerovnik i jamac sklope javni ugovor prilikom čega procjenjuju platežnu sposobnost jamca, a sve kako isti ne bi mogao odstupati od svoje obveze jamstva pod izgovorom da mu je nemoguće izvršiti činidbu. Obveza jamca prema Poljičkom statutu moralna je i pravna, naime od njega se očekuje da vrši pritisak na dužnika da ovaj izvrši plaćanje, u protivnome će on sam biti dužan platiti.¹⁷ Ovako oblikovana norma o jamstvu može asociirati i na antihrezu, koja također ima i moralni aspekt vršenja pritiska na dužnika činjenicom da želi što prije vratiti posjed svoje nekretnine.

Dubrovački i Lastovski statut¹⁸ ne spominju samu pravnu ustanovu jamstva kao jedan od načina osiguranja obveza, ali ipak se iz notarskih i kancelarijskih isprava daje zaključiti kako je jamstvo¹⁹ u nekom obliku postojalo i u Dubrovniku i na Lastovu.²⁰ O primitivnom obliku odgovornosti komunalne zajednice govori i Danilović, iznoseći primjer prodaje dubrovačkog žita Lastovu, u kojem se slučaju svi stanovnici lastovske komune obvezuju kao solidarni jamci cjelokupnom svojom imovinom da će izvršiti isplatu.²¹

U Korčulanskom statutu odredbe o jamstvu odnose se na jamstvo na sudu koje je tuženi dužan dati kao osiguranje da će ispuniti presudom utvrđenu obvezu u sporovima vrijednosti iznad jednog perpera, a to u slučaju da na Korčuli nema pokretne ili nepokretne imovine tolike vrijednosti.²²

Sukladno Bračkom statutu,²³ poručanstvo ili *plezaria*, upotrebljavalo se u građanskopravnim stvarima, ali i kao jamstvo da će se neka javna služba pravilno

¹⁴ *Loc. cit.*; Margetić, L., *op. cit.* u bilj. 9, str. 221 i 222.

¹⁵ Statut grada Splita, str. 184.

¹⁶ *Poljički statut* (ur. Rismondo, V.), Književni krug, Split 1988., str. 463, čl. 61.

¹⁷ *Ibid.*, str. 306.

¹⁸ Dubrovnik kao komuna, a poslije i država, prenosio je svoje iskustvo stečeno na području obveznog prava i na svoju malu otočku komunu Lastovo. To nikako ne znači da Lastovci ne bi sami došli do tih rješenja ili da ih otprije nisu imali, ali je recepcija dubrovačkih obveznopravnih odredaba značila brže i racionalnije sređivanje stanja na tako važnom području ljudske djelatnosti kao što je gospodarstvo. Više u: Lastovski statut, str. 181.

¹⁹ Čremošnik ističe koliko je oštrije jamstvo po rimskom pravu, a koliko manje obvezuje prodavaoca lastovsko jamstvo, pa pretpostavlja da je taj rijetki oblik jamstva koji je do kasnog 14. stoljeća sačuvalo tek Lastovo, izraz volje stranaka da je strankama prošireno i oštrije rimsko jamstvo nešto tude, što nije u skladu s njihovim pravnim shvaćanjem. Sudeći po lastovskim ispravama, Čremošnik pobija mišljenje Šufflaya da je rimski oblik jamstva „bio udomljen i kod Hrvata“ te drži vjerojatnijim da je rimsko jamstvo „import stručno obrazovanih notara iz Italije“ koji se jako razlikovao od slavenskog prava. Lastovski statut, str. 186.

²⁰ *Loc. cit.*

²¹ *Loc. cit.*

²² Statut grada i otoka Korčule, str. 102.

²³ *Brački statut: bračko srednjovjekovno pravo* (prir. i preveo Cvitanić, A.), Književni krug Split, Split 2006., str. 100.

obavljati.²⁴ Također, korišteno je i u kaznenim stvarima da bi se izbjegao zatvor.²⁵ Slične odredbe pronalazimo i u Hvarskom²⁶ te Splitskom²⁷ statutu.

Dalmatinski statuti redovito su sadržavali i odredbe o tome tko ne može biti jamcem pa tako Zadarski statut²⁸ izričito zabranjuje da supruga jamči za svog supruga, kako bi se zaštitile žene koje su često zanesene prevelikom ljubavlju. Osim toga, određuje da ni jedan građanin ne može biti jamac Slavenu jer zbog toga Zadrani trpe velike štete.²⁹

Splitski statut propisuje i da sin pod očinskom vlasti ne može biti jamac, kao ni žena, a ni da građanin splitske komune ne može biti jamac strancu.³⁰ Slično tome, Trogirski statut kaže da nijedna osoba ne smije uzeti trogirskog građanina kao jamca za nekog Slavena.³¹

3. KAPARA

Arrha, odnosno kapara, jest suma novca ili određena stvar koju jedna ugovorna strana daje drugoj kao potvrdu zaključenja ugovora. U klasičnom rimskom pravu, *arrha* je služila kao dokaz o zaključenju ugovora (*arrha confirmatoria*). Međutim, Justinijan je proširio koncept kapare tako da može služiti i kao odustatnina (*arrha poenitentialis*). Prema tome, strana koja je dala kaparu može odustati od ugovora i prepustiti dani iznos, dok primalac kapare u slučaju odustajanja od ugovora mora vratiti primljenu kaparu u dvostrukom iznosu. Analiza statutarnih odredbi, kao i do sada provedenih istraživanja na temu kapare u srednjovjekovnim statutima, neizbježno nameće pitanje kapare kao potencijalnog instrumenta osiguranja potraživanja, iako je takva njezina funkcija vrlo dvojbeno sa stajališta znanstvenika koji su se bavili tom problematikom.³²

U Korčulanskom statutu kapara se definira kao učvršćenje pogodbe³³ i znak nastanka obveze između vjerovnika i dužnika, pritom ne dajući naznaku o tome da bi služila i kao osiguranje ispunjenja te pogodbe. U Splitskom statutu³⁴ pronalazimo odredbe o tome kako dužnik pri zaključenju ugovora daje određenu vrijednost vjerovniku koji ga na taj način može lakše natjerati na izvršenje obveze, odnosno,

²⁴ *Ibid.*, knjiga I, glava II, str. 185.

²⁵ *Ibid.*, knjiga III, glava XXVI, str. 241.

²⁶ Hvarski statut, knjiga III, glava XXVI, str. 241.

²⁷ Statut grada Splita, knjiga V, glava XXV; knjiga IV, glava XI.

²⁸ *Zadarski statut* (ur. Kolanović, J. *et al.*), Ogranak Matice hrvatske, Zadar 1997., knjiga III, naslov XII, str. 61.

²⁹ *Loc. cit.*

³⁰ Statut grada Splita, str. 184.

³¹ *Statut Grada Trogira* (ur. Rismondo, V.), Književni krug, Split 1988., knjiga III, glava 56, str. 152.

³² Kako tumači Margetić, davanje kapare zapravo je obvezatna forma sklapanja utuživog obveznopravnog posla koji se njome perfektuira. O problematici kapare u srednjovjekovnim hrvatskim statutima više u: Margetić, *op. cit.* u bilj. 9, str. 170-175.

³³ Statut grada i otoka Korčule, glava XXXV, str. 77, nova redakcija glava XXXVIII, str. 103.

³⁴ Margetić, *op. cit.* u bilj. 9, str. 170; Statut grada Splita, str. 198.

kaže da je prodaja s kaparom „*sit firmum et ratum*“, čvrsta i valjana, što također ukazuje kako ovdje nije riječ o institutu koji služi osiguranju ispunjenja obveze, već ima funkciju forme sklapanja pravnog posla.

Dubrovački statut uređuje kaparu na sličan način kao Splitski i Korčulanski, s tim da razlikuje posljedice davanja kapare od jednog folara ili više folara, gdje je jasno da je kapara od jednog folara samo forma sklapanja pravnog posla, dok u drugom slučaju možemo uočiti naznake ideje kapare u pravom smislu riječi jer je u slučaju neispunjenja obveze ugovorna strana dužna vratiti dvostruki iznos.³⁵

Lastovski se statut kapare dotiče u glavi 183.³⁶ gdje propisuje da onaj gospodar koji nekome prvi dade kaparu mora dobiti tog čovjeka a nitko drugi, ni koji vlasnik mreže ni bilo tko drugi, neka se ne usudi uzeti ga za vrijeme za koje se obvezao služiti onom gospodaru od kojeg je već dobio kaparu, jer je tek kada istekne to vrijeme slobodan otići kamo god mu se bude svidjelo. Ipak, ne propisuje nikakve sankcije u slučaju nepoštovanja ove odredbe.

Opravdano je zaključiti kako je statutarnom pravu Dalmacije, kao što i Margetić³⁷ više puta argumentira, kapara služila prvenstveno kao dokaz zaključenja ugovora i vrijednošću nije mogla obavljati funkciju osiguranja potraživanja pa je nećemo detaljnije razmatrati u tom kontekstu. Ona je, kao i zalog u svojoj ranijoj arhaičnoj fazi, zapravo bila određeni znak da je ugovor sklopljen.

4. ZALOŽNO PRAVO

Potreba za osiguranjem potraživanja pojavila se rano u povijesti. Iako vjerovnik (creditor; od latinske riječi *credere* – vjerovati) često ima povjerenja u svog dužnika te s njim uspostavlja određene obveznopravne odnose, postoje situacije u kojima osobna odgovornost dužnika nije dovoljna za vjerovnikove potrebe. U tim slučajevima, vjerovnik zahtijeva da određena imovina dužnika služi kao osiguranje za potraživanje putem uspostavljanja založnog prava na toj imovini. Na taj način, osim osobnog osiguranja u kojem jamac odgovara vjerovniku za ispunjenje tražbine od strane dužnika, pojavljuje se i stvarnopravno osiguranje putem imovine koja jamči za tražbinu svojom vrijednošću, pri čemu je najvažnija forma stvarnopravnog osiguranja založno pravo.³⁸

Dalmatinski statuti poznavali su zalog kao posjedovno sredstvo osiguranja, ugovornu hipoteku kao neposjedovno sredstvo osiguranja, ali i zakonsku te sudsku hipoteku.³⁹ Postojanje ovih oblika založnog prava u širem smislu dokazom je

³⁵ Margetić, *op. cit.* u bilj. 9, str. 172; Statut Grada Dubrovnika, knjiga VIII, glava XVII, str. 216.

³⁶ Lastovski statut, glava CLXXXIII, str. 317.

³⁷ Margetić, *op. cit.* u bilj. 9, str. 170–174.

³⁸ Stojanović, D., *Stvarno pravo*, Institut za uporedno pravo, Beograd 1965., str. 226.

³⁹ Margetić, L., *Diritto medievale croato, Diritti reali*, Atti XIV, Pravni fakultet u Rijeci, Rijeka, 1983.-1984., str. 98-100. Više u: Margetić, L., *Srednjovjekovno hrvatsko pravo, stvarna prava*, Pravni fakultet Zagreb – Pravni fakultet u Rijeci, Zagreb – Rijeka, 1983.

razvijenosti novčanog prometa, kredita, ali i lihvarstva jer se pojavljuje, sukladno Horvatu,⁴⁰ onda kada vjerovniku za njegovu tražbinu ne daje dovoljnu garanciju sama dužnikova osoba ni njegovi eventualni osobni jamci. O tome da su krediti bili vrlo razvijeni i učestali, svjedoči nam činjenica da najveći broj zabilješki u dubrovačkim notarskim knjigama⁴¹ govori upravo o izjavama dužnika da će u određeno vrijeme platiti vjerovniku određeni iznos, dok kauza nije vidljiva. Zbog razvijene trgovine i prometa, institutu zaloga davalo se istaknuto mjesto u statutarnim odredbama koje su redom bile usmjerene na rigoroznu zaštitu vjerovnika.⁴²

Založni ugovori u najranijem razdoblju predstavljali su samo formu sklapanja obveznopravnih odnosa, tj. slično kao i kapara, samo znak/potvrdu da je ugovor sklopljen.⁴³ Primjer takve odredbe nalazimo u Rapskom statutu. Iako Danilović navodi kako je taj znak da potraživanje postoji zapravo zalog iz kojeg se vjerovnik naplaćuje u slučaju da dužnik ne ispuni svoju obvezu, mnogo je logičnije i utemeljenije obrazloženje Margetića, s obzirom na to da taj zalog kao znak uglavnom ne odgovara vrijednosti potraživanja.⁴⁴ Stvarnopravna sredstva osiguranja tražbina imaju za cilj osigurati izvjesnost budućeg namirenja tražbina osiguranih tim sredstvima iz vrijednosti predmeta osiguranja pa samim time ovakav zalog niti ne može služiti kao osiguranje iz kojeg bi se vjerovnik mogao naplatiti.

Međutim, u daljnjem razvoju zalog postaje osiguranje u pravom smislu omogućavajući vjerovniku da drži založenu stvar, a najčešće se omogućavalo i da koristi zalog tako dugo dok založni dužnik ne vrati zajam.⁴⁵ U rimskom je pravu takva mogućnost bila dopuštena samo kod ručnog zaloga, dok je kod hipoteke predstavljala *furtum usus*. Bilo je moguće samo izričito ugovoriti da vjerovnik ima pravo posjeda i ubiranja plodova založene stvari, što se nazivalo antihrezom (*pactum antichreticum*).⁴⁶ Antihreza (grč. *αντιχρησις*), od *anti* – naspram, spram i *chrēsis* – uporaba, od *chrēsthai* koristiti, potreba, u doslovnom prijevodu označava davanje zajma naspram/spram korištenja (stvari založene radi osiguranja povrata zajma).⁴⁷ Svrha plodova ubranih uz pristanak založnog dužnika bila je namirenje kamata na zajam, a ako se radilo o beskamatom zajmu, ističe se kako suglasnost

⁴⁰ Statut grada Splita, str. 173.

⁴¹ Vidi: *Spisi dubrovačke kancelarije, knjiga III* (ur. Josip Lučić), Zagreb 1988.

⁴² Hvarski statut, str. 56.

⁴³ Margetić, *Srednjovjekovno...*, op. cit. u bilj. 39, str. 217; Margetić, *Diritto...*, op. cit. u bilj. 39, str. 98.

⁴⁴ Margetić, *Srednjovjekovno...* op. cit. u bilj. 39, str. 217.

⁴⁵ *Loc. cit.*

⁴⁶ Romac, A., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet, Zagreb 2007., str. 347.

⁴⁷ Prema Glücku, sam izraz antihreza dolazi iz grčkog jezika te nije sigurno znači li *utendum dare* ili *utendum accipere*. Međutim, drži sigurnim da riječ *antichresis* etimološki ima isto značenje kao i *mutuus usus*, to jest, recipročna uporaba, a označava istodobno pakt kojim se među strankama ugovara recipročna uporaba različitih stvari, pravo koje se stječe tim paktom te i sam objekt tog prava, odnosno stvar koja je na temelju takvog sporazuma stranaka predana drugoj strani. Iako je ovaj institut svoje ime dobio u pravu stare Grčke, u koje je ušao u 4. st. pr. Kr., raspolaze se dokazima kako su preteče antihreze postojale u pravnim porecima Babilona, Mezopotamije, u sumerskoj i akadskoj kulturi. U rimskom pravu antihreza se pojavljuje krajem klasičnog perioda. Opširnije u: Glück, F., *Commentario alle Pandette*, libro XX, Dottor Leonardo Vallardi Editore, Milano 1895., str. 373 *et seq.*

založnog dužnika nije bila potrebna već je založni vjerovnik imao pravo ubiranja plodova založene plodonosne stvari do visine uobičajenih kamata u tom mjestu (*antichresis tacita*).⁴⁸

U dalmatinskom statutarnom pravu gotovo je pravilo da vjerovnik ima pravo plodouživanja založene stvari, međutim, ostaje nejasno služi li to plodouživanje i za namirenje glavnice vjerovnikove tražbine ili predstavlja samo oblik ubiranja kamata. Kako je u srednjovjekovnim komunama pod utjecajem crkvenog prava bilo zabranjeno uzimanje kamata,⁴⁹ ni jedan od analiziranih statuta ne govori izrijeком o toj mogućnosti, naprotiv, svi propisuju na različite načine zabrane uzimanja kamata te predviđaju kazne za one koji naplaćuju kamate.⁵⁰ Dubrovački⁵¹ i Lastovski⁵² statut, sačinjen po uzoru na Dubrovački, jedini su koji dopuštaju kamate do određene stope od 20 % godišnje. Izgledno je da je antihreza, odnosno vjerovnikovo plodouživanje založene stvari, zapravo omogućavala zaobilaženje ovako strogo formuliranih zabrana glede uzimanja kamata.⁵³ Dapače, sama Crkva najčešće je bila jedan od glavnih zajmodavaca, o čemu govori i Margetić.⁵⁴

⁴⁸ Matic, I.; Petranović, A., *Antihreza u rimskoj pravnoj doktrini*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, god. 39, 3/ 2018., str. 1153-1168.

⁴⁹ Naplata kamata protivna je kršćanstvu i kršćanskoj ljubavi prema bližnjemu. Odioznost kamata temelji se na evanđelju Lukinom (VI, 34) gdje se kaže: i ako uzajmljujete onima od kojih se nadate da ćete dobiti natrag, kakovu vi zaslužujete milost? Već Nicejski sabor je zabranio svećenicima uzimanje kamata, a djelomice i laicima. Gregorijanska reforma zaoštrila je zabranu uzimanja kamata. Gracijanov dekret navodi crkvene tekstove prema kojima se uzimanje kamata smatra krađom. Lateranski koncili iz 1139. i 1179. navode zabranu uzimanja kamata kao sveopći crkveni zakon u skladu s prirodnim pravom.

Primiti kamatu znači prodati ono što ne postoji, novac ne rađa djecu, novac je sterilan: *nummus non facit nummos*. Zajmodavac prima nadnicu bez rada, a to znači podstrekivati na lijenost. Zajmodavac prodaje vrijeme, a vrijeme se ne smije prodavati, jer vrijeme pripada Bogu. Kamate predstavljaju nedopušteni profit. Glosa uz C.1.1.1. deklarira da su kamate zabranjene prema božanskom zakonu, romanisti (bartolisti) opravdavali su tekstove kanonista. Više u: Poljički statut, str. 307.

⁵⁰ Lastovski statut, str. 184; Brački statut, glava LXV, str. 437; Korčulanski statut, glava XIII, str. 29; Statut Grada Trogira, glava 97, str. 112 itd.

⁵¹ Statut Grada Dubrovnika, knjiga III, glava XXIII-XXV, str. 122.

⁵² Lastovski statut, str. 184.

⁵³ Romanistička doktrina ostala je podijeljena po pitanju je li *pactum antichreticum* iznimka od zabrane uzimanja kamata ili njihova ograničenja. Načelno je prihvaćen stav da su plodovi (prihodi) nekretnine koji su premašivali iznos dugovanih kamata trebali biti vraćeni dužniku kao višak (*superfluum*). Međutim, ako je bila ugovorena, tzv. čista antihreza, onda bi svi plodovi pripadali vjerovniku na ime kamata jer je on snosio rizik nastanka i opsega nastanka plodova (aleatornost) te nije mogao potraživati eventualnu razliku od dužnika ako nastali plodovi ne bi bili dostatni za namirenje njegove tražbine. Matic, I.; Petranović, A., *Antihreza de lege ferenda*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, god. 40, 1/ 2019., str. 261-284.

⁵⁴ Margetić, *Srednjovjekovno...*, op. cit. u bilj. 39, str. 220.

Splitski statut⁵⁵ dopušta vjerovniku zadržati plodove založene stvari kako bi namirio troškove koje je imao oko održavanja iste.⁵⁶ Specifična vrsta zaloga nalazi se u Zadarskom statutu sukladno kojem dužnik izjavljuje kako predaje svoju zemlju u punu vlast vjerovniku, na uživanje, plodouživanje, najam, prodaju i otuđenje bilo koje vrste, uz zadržavanje prava da u roku od devet godina vrati zajam pri čemu vjerovnik mora vratiti založenu zemlju. Margetić smatra da ova odredba samo ukazuje na utjecaj hrvatsko-ugarskog prava gdje je zalog ništa drugo nego privremeno otuđenje stvari.⁵⁷ Međutim, važno je istaknuti kako je ova odredba Zadarskog statuta još jedan primjer kako se moglo izbjeći zabranu ugovaranja kamata omogućavajući vjerovniku plodouživanje zemlje,⁵⁸ tj. omogućujući antihrezu.

Trogirski statut također je dopuštao plodouživanje založene stvari, sve do 1496. kada je takva mogućnost ukinuta.⁵⁹ Svakako ostaje nedvojbeno da je ovakav tip zaloga prisiljavao dužnika na brže vraćanje duga s obzirom na to da do namirenja tražbine nije imao mogućnost stjecanja profita od založene stvari, što je na određeni način otežavalo njegovu poziciju.⁶⁰

U Kotoru⁶¹ i Dubrovniku upotrebljavana je antihreza u dva tipa ugovora. Antihrezu u tim ugovorima najčešće možemo prepoznati po notarskoj frazi koja se pojavljivala u ispravama „*quod denarii non habeant lucrum nec terrae affectum*“.⁶² Prvi oblik ugovora o antihrezi odnosio se na ugovore po kojima rok vraćanja zajma nije bio utvrđen pa je vjerovnik imao pravo ubiranja plodova nekretnine sve dok zajam ne bude namiren u cijelosti. Ovdje je riječ o prijelaznoj fazi založnog prava od

⁵⁵ Zalog je mogao biti dan na osnovi ugovora, pogodbe između strana. Međutim, događalo se i da sud svojom odlukom stavi vjerovnika u posjed dužnikove imovine, radi osiguranja podmirenja njegove tražbine. Vjerovnik može oglasiti prodaju te imovine u roku od 15 dana i ako dužnik ne namiri dug, vjerovnik može imovinu prodati na dražbi i namiriti se. Ako nije bilo dobara, određeno je da se dužnik osobno prisili i zadrži u pritvoru dok potpuno ne udovolji potraživanju svog vjerovnika. Nije se smjela davati u zalog dužnikova odjeća ni posteljina, ali samo ako ima druge imovine za podmirenje duga, što je u praksi dovodilo do toga da su se dužniku oduzimali čak odjeća i najnužnije stvari, a to jasno ukazuje na bezobzirnost postupanja prema dužnicima. Statut nije regulirao pitanje naknade troškova koje je vjerovnik eventualno mogao imati zbog čuvanja stvari danih u zalog, ali iz jedne odredbe proizlazi da kod založenih nekretnina, vjerovnik ima pravo pridržaja troškova za njihovo održavanje koje je nadoknađivao od plodova. Ovakva odredba predstavlja znatnu razliku od pravila rimskog prava sukladno kojima bi vjerovnik mogao zadržati plodove samo u slučaju antihreze, u protivnome bi činio *furtum usus*. Statut grada Splita, str. 173.

⁵⁶ Statut grada Splita, str. 174, knjiga III, glava 81.

⁵⁷ Vjerovnici u nekom obliku imaju vlasnička ovlaštenja nad založenom nekretninom jer imaju i mogućnost prodati istu, u kojem slučaju kupac stječe uvjetno pravo koje može štiti od evikcije samo prvih devet godina. Ako ovu konstrukciju promatramo s aspekta modernog ili rimskog prava, djeluje kompleksno, međutim, manje je komplicirana ako je promatramo u prizmi hrvatskog antičkog prava i hrvatsko-ugarskog prava gdje je zalog ništa drugo nego privremeno otuđenje stvari. Margetić, *Diritto...*, op. cit. u bilj. 39, str. 99.

⁵⁸ *Ibid.*, str. 98.

⁵⁹ Statut Grada Trogira, str. XLIII.

⁶⁰ Margetić, *Diritto...*, op. cit. u bilj. 39, str. 98.

⁶¹ Regest 83., od 11. VIII. 1332. „Grube Strugonja zalaže svom zetu Iliji Caguri iz Bara svoju kuću na trgu sv. Tripuna za 100 perpera mletačkih groša za dvije godine tako da ni novac ni kuća u to vrijeme ne nose koristi.“ Vidi više u: *Kotorski spomenici, druga knjiga kotorskih notara* (ur. Mayer, A.), JAZU, Zagreb 1981.

⁶² Margetić, *Srednjovjekovno...*, op. cit. u bilj. 39, str. 219.

najstarijeg prema modernom. Vjerovniku u ovom slučaju nije u interesu da se dug što prije vrati jer prihodi od založene nekretnine predstavljaju vrlo zadovoljavajuće investiranje kapitala.⁶³

Drugi oblik ugovora bio je na određeni rok pa bi istekom tog roka nekretnina postajala vlasništvom vjerovnika, dakle radilo se o komisornom namirenju vjerovnika.⁶⁴ „*Lex commissoria* je kao uglavak založnog ugovora (samostalni ugovor), kojim stranke ugovaraju da će po dospijeću tražbine, ako ona ne bude namirena, vjerovnik biti ovlašten namiriti se iz zaloga, tako da zalog zadrži za sebe, radi moguće nepravčnosti (u slučaju kada zalog vrijedi znatno više no što iznosi tražbina koja se duguje s pripadajućim kamatama i troškovima), u rimskom pravu je bila zabranjena još od vremena cara Konstantina.“⁶⁵ Međutim, iz izvora proizlazi kako je najomiljenija klauzula bila upravo ta da po neuspjelom plaćanju u ugovorenom roku nekretnina prelazi u vlasništvo vjerovnika.⁶⁶

Poljičko založno pravo ima također karakteristike rimskog ručnog zaloga pa dužnik neformalno predaje stvar vjerovniku kao osiguranje tražbine s pravom da zadrži i koristi založenu stvar sve dok dužnik ne ispuni svoju obvezu. Založni vjerovnik tako samim posjedovanjem i korištenjem založene stvari vrši pritisak na dužnika da mu isplati dug i opet dođe do svoje stvari. Budući da kamata i uporaba stvari u ovim slučajevima nisu bile posebno ugovarane, možemo zaključiti kako je ovdje bila riječ o prešutnoj antihrezi.⁶⁷ Prilikom zalaganja provodila se i procjena založenih stvari i nastojalo se da nekretnina i njezine koristi vrijede više od potraživanja koje osiguravaju jer se time vršio jači pritisak na dužnika i bolje osiguranje vjerovnika.⁶⁸ Možemo zaključiti kako je i poljičko založno pravo zapravo antihreza koja je predstavljala velik pritisak za dužnika jer je do isplate duga često ostajao bez izvora svoje egzistencije.⁶⁹ Kako bi to spriječili, Poljičani 1476. usvajaju pravilo prema kojem jedan dio prihoda od založene stvari ide založnom dužniku⁷⁰ ili je moguće bilo da zemlja ostane u posjedu založnog dužnika, ali je on u tom slučaju

⁶³ Tome svjedoči primjer iz 1332. godine po kojem crkva sv. Luke zalaže svoje kuće za 70 perpera što bi značilo da se Crkva kao zalagodavac odriče prava na najamninu koja je očito od tolikog interesa za zalagoprimca da se bio spreman odreći točnog roka povrata novaca koje je pozajmio Crkvi, Margetić, *Srednjovjekovno...*, op. cit. u bilj. 39, str. 220.

⁶⁴ Ipak, ugovorne strane nisu se držale samo ova dva tipa ugovora, već nalazimo i založne ugovore bez antihreze. U ugovoru u kojem nema klauzule o antihrezi, kao što primjer daje Margetić, vjerovnik će godinu dana ubirati kamate, očito u uobičajenoj visini od 20 % i s klauzulom komisornog pakta – ako dužnik ne plati, založena stvar postaje vlasništvo vjerovnika. U takve ugovore umeće se klauzula da dužnik odustaje od pozivanja na statute, zakone i pravne običaje. Vjerovnik daje dužniku izvanredno kratak rok, nakon kojeg će postići golemu dobit; kada bi se preračunalo u kamate, to bi iznosilo 3000 %. Vidi Margetić, *Srednjovjekovno...*, op. cit. u bilj. 39, str. 220.

⁶⁵ Mihelčić, G., *Komisorno ostvarenje ovlasti na namirenje založnih vjerovnika iz vrijednosti pokretnina*, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, god. 31, 1/2010., str. 207.

⁶⁶ Margetić, *Srednjovjekovno...*, op. cit. u bilj. 39, str. 220.

⁶⁷ Poljički statut, str. 267.

⁶⁸ *Loc. cit.*

⁶⁹ *Loc. cit.*

⁷⁰ Poljički statut, članak 47, str. 443.

dužan dio prihoda davati vjerovniku, što je rješenje koje nalazimo i u Korčulanskom statutu.

Vrlo je zanimljivo davanje zemljišta u zalag na Korčuli. Naime, kao što Foretić⁷¹ navodi, često su posjedinci pozajmljivali od drugih ljudi novac te zalagali svoju zemlju. U slučajevima kada su zajmoprimci nastavljali posjedovati i obrađivati zemlju koju su dali kao osiguranje, morali su određeni dio prihoda dati vjerovniku, a obično se radilo o polovici prihoda zemljišta. Također, Foretić navodi i primjere gdje se ugovara da će vjerovnik imati pravo obrađivati zemlju i ubirati sve plodove i koristi s nje, ako dužnik to ne bude činio. Iz navedenoga možemo zaključiti kako je Korčulanskim statutom bila dopuštena *lex commissoria* jer je bilo predviđeno da zemlja prelazi u vlasništvo vjerovnika ako dužnik u roku ne bi namirio svoju tražbinu,⁷² u čemu vidimo suprotnost rješenjima rimskog prava i zabrani cara Konstantina.

U Bračkom statutu⁷³ znatna pozornost posvećena je založnom pravu koje ne služi samo za osiguranje vjerovnikove tražbine u privatnopravnom prometu, nego i za osiguranje određene tražbine koju komuna ima prema nekom svojem stanovniku. Bračko založno pravo stvarnopravnog je i obveznopravnog karaktera. Iz odredbi ovog statuta proizlazi da je komuna intervenirala putem svog službenika i onda kada bi založno pravo nastalo odlukom kurije radi ovrhe nečije imovine, a Cvitanić smatra da to podsjeća na rimski *institut pignus praetorium*.⁷⁴ No, komunalni službenici bili su ovlašteni nekad uzeti zalog i u korist privatnika kada je njihova služba imala kao svrhu zaštitu imovine otočana.⁷⁵

Statutarno dalmatinsko pravo poznavalo je i institut zalaganja stvari bez prijenosa posjeda, tj. hipoteku koja se zasnivala javnopravnom ispravom, a koristila se simbolička tradicija predajom dokumenta, primjer čega je vidljiv u Zadarskom statutu i notarskim knjigama.⁷⁶ Korčulanski je statut također predviđao mogućnost zalaganja zemlje bez prijenosa posjeda vjerovniku.⁷⁷ O hipoteci kao ugovornom zalogu bez posjeda založene stvari u bračkom statutarnom pravu, kao ni u pravu susjednih Poljica, nema spomena, što je i shvatljivo „jer nad jednostavnom i siromašnom gospodarskom osnovom ni pravna nadgradnja nije mogla biti složenija i raznovrsnija.“⁷⁸

U Hvarskom statutu također nalazimo dokaze o nastanku zaloga temeljem sudske presude, u kojem slučaju je položaj založnog dužnika bio vrlo težak, a ovisio je o visini njegova dugovanja.⁷⁹ Zbog razvijene trgovine i prometa, institutu

⁷¹ Foretić, *op. cit.* u bilj. 6, str. 278.

⁷² *Loc. cit.*

⁷³ Brački statut, str. 100. Statutom je posebno normiran slučaj kada komunalni službenik utjeruje zalog od takvih dužnika komune, knjiga III, glava IV, str. 227.

⁷⁴ Brački statut, str. 91.

⁷⁵ Brački statut, ref., knjiga I, glava LVIII.

⁷⁶ Margetić, *Diritto...*, *op. cit.* u bilj. 39, str. 99.

⁷⁷ Foretić, *op. cit.* u bilj. 6, str. 278.

⁷⁸ Brački statut, str. 91.

⁷⁹ Hvarski statut, str. 56.

zaloga davalo se istaknuto mjesto u statutarnim odredbama koje su rigorozno štatile vjerovnika. Tako je u slučaju presuda koje glase na iznos manji od pet malih libara dužnik morao dati vjerovniku zalog u roku od tri dana od osude u visini većoj za 1/3 od onoga na što je osuđen. Ako u narednih osam dana dužnik ne bi otkupio zalog, vjerovnik je bio ovlašten prodati založenu stvar na dražbi i podmiriti svoje potraživanje. Ako bi se dogodilo da dužnik u roku od tri dana ne bi dao zalog niti podmirio svoje potraživanje, vjerovnik ga je mogao smjestiti u zatvor ili se naplatiti od njegove imovine. Ako se osuda odnosila na manje od 40 solida, ista se nije mogla naplaćivati iz dužnikove imovine.⁸⁰ Ako je osuda glasila na više od pet libara, dužnik je mogao prinudno biti stavljen na sramni stup pred gradskom ložom, što je praktički značilo gubitak građanske časti i srednjovjekovni oblik današnje liste srama, tj. liste pozrenih dužnika.

U statutima Šibenika, Paga, Splita i Zadra nalazimo odredbe o zakonskoj hipoteci koja predviđa ovlaštenje vjerovnika/najmodavca da uzme u zalog sve najmoprimčeve stvari koje zatekne u nekretnini ako najmoprimac ne plati dužnu najamninu. Očigledno je da se ova odredba odnosi samo na one stvari koje se nalaze u kući u trenutku podizanja tužbe.⁸¹

Svi su statuti relativno detaljno i na sličan način uređivali postupak prodaje založenih stvari radi naplate potraživanja. Brojnost odredbi koje se odnose upravo na postupak javne dražbe radi prodaje založenih nekretnina navodi na zaključak da je nekretnina najpouzdaniji i najčešće korišten predmet osiguranja vjerovnikovih tražbina, pogotovo ako uzmemo u obzir da ručni zalog zapravo i nije imao vrijednost u smislu eventualnog namirenja tražbine, a jamstvo se opet (najčešće) svodilo na to da jamac garantira svojom nekretninom.

Dubrovački statut predviđao je i specifičan postupak, ovršni postupak namirenja tražbina *per aptagi*,⁸² a obvezivanje *per aptago* propisivao je i Lastovski statut,⁸³ od 1383. čak kao jedini dopušten način obvezivanja koji nastaje upisom u komunalnu kancelarijsku knjigu.⁸⁴ Termin *aptago* označavao je posebnu vrstu građanskog sudskog i izvršnog postupka, a s vremenom se ta ustanova pretvorila u posebnu vrstu apstraktne i izvršne obveze.⁸⁵

Korčulanski statut posebice naglašava da vjerovnik može putem kurije prisiliti na plaćanje bez ikakva roka i odlaganja svakoga trgovca koji je njegov dužnik⁸⁶ te zatim propisuje detaljan red pljenidbe i dosudbe zaplijenjenih stvari koje počinju od pokućstva, vina iz konobe, zatim zemlje, kuće pa sve do zatvaranja dužnika u tamnicu dok se vjerovnik potpuno ne namiri.⁸⁷ Osim toga, predviđeni su i rokovi za

⁸⁰ Hvarski statut, knjiga II, glava 16, str. 112.

⁸¹ Margetić, *Diritto...*, op. cit. u bilj. 39, str. 100.

⁸² Statut Grada Dubrovnika, knjiga III, glava XLVI, str. 127.

⁸³ Lastovski statut, glava 61.

⁸⁴ Lastovski statut, str. 182.

⁸⁵ Ovu ustanovu temeljito je obradila Danilović, a o njoj je pisao i Puhan. Vidi više u: Lastovski statut, str. 183.

⁸⁶ Statut grada i otoka Korčule, glava XLIV, str. 101.

⁸⁷ Statut grada i otoka Korčule, glava CLXV, str. 142.

prodaju dobara na javnoj dražbi dok se za pokretnine predviđa postupak u kojem placarij založene stvari nosi po gradu nudeći ih svima i pokazujući da će se te stvari prodavati za vrijeme sljedećih osam dana.⁸⁸

Značajno je napomenuti da brački vjerovnik nije mogao, kao u rimskom pravu, bez daljnje sam prodavati založenu stvar ako dužnik nije izvršio svoju obvezu prema njemu.⁸⁹ To je mogao učiniti jedino uz prethodnu dozvolu kurije. Pritom je vjerovnik morao dati razglasiti po komunalnom placariju da će dati na dražbu zalog ako se u roku od osam dana ne otkupi. Ako se dužnik ne bi javio, vjerovnik bi stavljao zalog na dražbu i namirivao se od utjeranog novca, a eventualni višak vraćao založnom dužniku. Konačno, ako se zalog nije mogao prodati na dražbi, pripao bi u vlasništvo vjerovnika.⁹⁰

5. OSTALI NAČINI OSIGURANJA TRAŽBINA

Osim odredbi o zalaganju i jamstvu, statuti su često osiguravali ispunjenje tražbina i drugim odredbama koje se nisu direktno mogle uvrstiti u sredstva osiguranja potraživanja, ali svakako su ispunjavale tu funkciju.

Tako, primjerice, u Korčulanskom statutu postoji nekoliko odredbi iz kojih možemo crpiti saznanja o stupnju pravne sigurnosti koja se jamči vjerovniku u ostvarivanju njegova potraživanja, a prije svega riječ je o odredbama kojima se reguliraju položaj i funkcija justicijara koji su po naređenju javne vlasti provodili naplatu od dužnika u korist vjerovnika, a po potrebi i zapljenu dužnikovih stvari radi namirenja vjerovnikove tražbine i to po redu koji je utvrđen statutom.⁹¹ Odredbe o justicijaru nedvojbeno ukazuju na nastojanje da se regulira pravni odnos između vjerovnika i dužnika te osigura određeni stupanj pravne sigurnosti neophodan za gospodarski napredak.

Osim toga, Korčulanskim je statutom propisano kako se ne smije tražiti otpis duga prema komuni, pod prijetnjom kazne onima koji ipak tako odluče. Svi komunalni dužnici imaju se uputiti na neko mjesto odakle ne smiju otići sve dok ne isplate sve što duguju komuni, njihova se dobra prodaju na javnoj dražbi, a ako pobjegnu, stavlja ih se u zatvor.⁹² Slična odredba postoji i u Bračkom statutu.⁹³

Konačno, valja spomenuti i odredbe o krivotvorenju isprava kao i o lažnom svjedočanstvu koje sadrže svi analizirani statuti. Ova kaznena djela smatraju se najtežim kaznenim djelima, pogotovo kada je riječ o krivotvorenju isprava, što se, primjerice u Korčuli, kažnjavalo čak odsijecanjem desne ruke.⁹⁴ Stroge kaznene

⁸⁸ Statut grada i otoka Korčule, glava CLXVI, str. 143.

⁸⁹ Brački statut, str. 92.

⁹⁰ Brački statut, knjiga I, glava XII, str. 197.

⁹¹ Statut grada i otoka Korčule, str. 32.

⁹² Statut grada i otoka Korčule, glava CLVII, str. 148.

⁹³ Brački statut, glava LIII, str. 297.

⁹⁴ Statut grada i otoka Korčule, str. 48.

odredbe o lažnom svjedočanstvu i krivotvorenju isprava svjedoče o tome da su statuti na razne načine osiguravali stvaranje određenog povjerenja u prometu dobara i osiguravali nužnu pravnu sigurnost.

6. ZAKLJUČAK

Osiguranje tražbina u dalmatinskim statutima u užem smislu u pravilu se svodi na odredbe o jamstvu i odredbe o založnom pravu. Detaljnije uređenje ovih pitanja možemo uočiti u statutima gradova kao što su Split, Zadar i Dubrovnik, što je i za očekivati s obzirom na razvijenije gospodarstvo i ekomomiju gradskih zajednica u to vrijeme. Međutim, ni statuti otočkih komuna nisu zanemarivali pitanje osiguranja tražbina te su na različite načine nastojali stvoriti okruženje pravne sigurnosti neophodno za ekonomski boljitak i napredak komune.

U reguliranju instituta jamstva i zaloga možemo uočiti odmak od rimskog prava i miješanje sa slavenskim elementima. Posebno je specifičan oblik založnog prava prisutan u većini dalmatinskih statuta, a omogućuje vjerovniku posjedovanje i korištenje založene stvari. Iako ovaj oblik podsjeća na rimski ručni zalog, on se razlikuje od rimskih rješenja zato što dopušta, neovisno radi li se o pokretninama ili nekretninama, antihrezu kao oblik namirenja vjerovnikova potraživanja na ime kamata.

Možemo pretpostaviti kako je u dalmatinskim statutima antihreza bila odgovor na rigorozne zabrane kamata koje su bile propisivane pod utjecajem kanonskog prava. Ovaj institut omogućavao je izigravanje te zabrane kroz vjerovnikovo plodouživanje založene stvari, što je ostavljalo velik prostor za malverzacije, s obzirom na to da ni u jednom statutu nisu uočene odredbe koje bi ograničavale vjerovnikovo plodouživanje ili ga obvezivale na podnošenje obračuna dužniku. Na ovaj su način bila otvorena vrata lihvarstvu i znatnom otežavanju položaja dužnika te su vjerojatno upravo ovi razlozi doveli do toga da su neki od statuta, kao što je Trogirski, kasnije i zabranili takvu praksu.

Također, valja naglasiti kako nisu samo odredbe o osiguranju tražbina u užem smislu te riječi pružale sigurnost pravnog prometa i sređivale odnose između dužnika i vjerovnika jer su statuti uređenjem komunalne vlasti i propisivanjem vrlo strogih kazni za krivotvorenje isprava i lažna svjedočenja znatno utjecali i na pitanje ispunjenja obveza.

Konačno, kada je riječ o Korčulanskom statutu, možemo zaključiti kako su odredbe ovog statuta vrlo napredne i gotovo suvremene u nekim svojim rješenjima, a manji broj odredbi koje reguliraju osiguranje tražbina nije ugrozio tendenciju stvaranja pravne sigurnosti i uređivanja odnosa vjerovnika i dužnika jer je to vrlo uspješno postignuto organizacijom komune, funkcijom justicijara te kaznenopravnim odredbama koje su, osim novčanih i fizičkih kazni, dovodile i do infamije.

LITERATURA

Knjige i članci

1. Cvitanić, A., *Prilog proučavanju specifičnosti dalmatinskog statutarnog prava*, u: Domančić, D. (ur.) Fiskovićevo zbornik II: zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici života Cvita Fiskovića, Split 1980., str. 41-53.
2. Foretić, V., *Otok Korčula u srednjem vijeku do 1420. godine*, JAZU, Zagreb 1940.
3. Glück, C. F., *Commentario alle Pandette*, libro XX, Dottor Leonardo Vallardi Editore, Milano 1895.
4. Kosanović, O., *Prilog bibliografiji objavljenih srednjovjekovnih dalmatinskih statuta te pravnohistorijskih studija o njima*, Arhivski vjesnik, 53/2010., str. 137-163.
5. Lučić, J., *Iz srednjovjekovne prošlosti otoka Lastova*, Institut za hrvatsku povijest, Radovi 6, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1973., str. 5-51.
6. Margetić, L., *Diritto medievale croato, Diritti reali*, Atti XIV, Pravni fakultet u Rijeci, Rijeka, 1983.-1984., str. 77-151.
7. Margetić, L., *Osnove srednjovjekovnog obveznog prava u Dalmaciji*, HAZU, Zagreb 1993.
8. Margetić, L., *Srednjovjekovno hrvatsko pravo, obvezno pravo*, Pravni fakultet Zagreb – Pravni fakultet u Rijeci, Zagreb – Rijeka, 1997.
9. Margetić, L., *Srednjovjekovno hrvatsko pravo, stvarna prava*, Pravni fakultet Zagreb – Pravni fakultet u Rijeci, Zagreb – Rijeka 1983.
10. Matić, I.; Petranović, A., *Antihreza de lege ferenda*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, god. 40, 1/2019., str. 261-284.
11. Matić, I.; Petranović, A., *Antihreza u rimskoj pravnoj doktrini*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, god. 39, 3/2018., str. 1153-1168.
12. Mihelčić, G., *Komisorno ostvarenje ovlasti na namirenje založnih vjerovnika iz vrijednosti pokretnina*, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, god. 31, 1/ 2010., str. 203-217.
13. Romac, A., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet, Zagreb 2007.
14. Romac, A., *Rječnik rimskog prava*, Informator, Zagreb 1975.
15. Stojanović, D., *Stvarno pravo*, Institut za uporedno pravo, Beograd 1965.

Pravna vrela

1. *Brački statut: bračko srednjovjekovno pravo*, prir. i preveo Cvitanić, A., Književni krug, Split 2006.
2. *Hvarski statut*, ur. Rismondo, V., Književni krug, Split 1991.
3. *Korčulanski statut*, ur. Šeparović, Z., Grafički zavod Hrvatske, Zagreb – Korčula 1987.
4. *Kotorski spomenici, druga knjiga kotorskih notara*, ur. Mayer, A., JAZU, Zagreb 1981.
5. *Lastovski statut*, ur. Rismondo, V., Književni krug, Split 1994.
6. *Mljetski statut*, ur. Petrinović, I., Književni krug, Split 2002.

7. *Poljički statut*, ur. Rismondo, V., Književni krug, Split 1988.
8. *Spisi dubrovačke kancelarije*, knjiga III, ur. Lučić, J., JAZU, Zagreb 1988.
9. *Statut Grada Dubrovnika*, ur. Kapović, M., Historijski arhiv Dubrovnik, Dubrovnik 1990.
10. *Statut grada i otoka Korčule*, ur. Foretić, M., Grad Korčula, Korčula 2014.
11. *Statut grada Splita*, ur. Cvitanić, A., Književni krug, Split 1998.
12. *Statut Grada Trogira*, ur. Rismondo, V., Književni krug, Split 1988.
13. *Zadarski statut*, ur. Kolanović, J. *et al.*, Ogranak Matice hrvatske, Zadar 1997.

DEBT SECURITY IN DALMATIAN STATUTES WITH SPECIAL EMPHASIS ON THE STATUTE OF KORČULA

This paper provides an overview of the debt security system in selected Dalmatian statutes with a particular focus on the regulation of this area within the framework of the Statute of Korčula. Through a comparative analysis, it examines segments of substantive law related to *arrha*, *adpromissio*, *pignus* and *hypotheca*, as the most important forms of debt security in Dalmatian statutory law. It also touches upon procedural provisions governing debt repayment procedures and the sale of pledged real estate or movable property. Special attention is given to the solutions envisaged by the statutes regarding debt security through pledge rights, with elaboration on certain issues related to the creditor's possibility of using the pledged item in the form of *antichresis*; an institute that, despite various statutory prohibitions, was widely applied in practice, often as a means of concealing interest. In addition to comparing statutory provisions on debt security, similarities and differences from Roman law solutions are elaborated with respect to the provisions of Dalmatian statutes.

Key words: *debt security, Dalmatian statutes, pledge, mortgage, antichresis*